

Raadsels voor de argumentatietheorie. Het belang van volgorde in de presentatie van enkelvoudige argumentatie

Henrike Jansen, Marianne Dingemanse & Ingrid Persoon

Enkelvoudige argumentatie kan op verschillende manieren worden gepresenteerd. In dit artikel vergelijken we twee presentatiewijzen. De eerste is de 'standaardpresentatie': zo wordt enkelvoudige argumentatie gepresenteerd in de handboeken, namelijk met een verzwegen gevolgtrekkingsrelatie (de 'als...dan'-zin). Deze vergelijken we met de reductio ad absurdum-presentatie: argumentatie met een expliciete gevolgtrekkingsrelatie in de subjunctief. Met betrekking tot deze presentatiewijzen doen zich de volgende twee verschijnselen voor: (1) de presentatiewijze van een argumentatie lijkt van invloed te zijn op de perceptie van het argumentatieschema als causaal of kenteken; (2) in sommige gevallen levert een reductio ad absurdum-presentatie 'nonsensicale' argumentatie op. In dit artikel zullen we betogen dat een belangrijke factor in de verklaring van beide verschijnselen betrekking heeft op de volgorde waarin de informatie in de gevolgtrekkingsrelatie wordt gepresenteerd.

1 Inleiding

'Mijn ego is enorm, anders zou ik hier niet zo staan te schreeuwen' wordt beweerd in de theatershow 'Lieg ik soms?' (*Trouw*, 17 augustus 2007). Vanuit argumentatietheoretisch opzicht valt aan deze uitspraak op dat het standpunt 'Mijn ego is enorm' wordt ondersteund met een (gecontracteerde) 'als...dan'-zin: 'als mijn ego niet enorm zou zijn (= anders), dan zou ik hier niet zo staan te schreeuwen.' Dit valt op omdat 'als...dan'-zinnen in de argumentatietheoretische handboeken meestal de plaats innemen van het verzwegen argument in plaats van het expliciete argument. De 'als...dan'-zin drukt immers de gevolgtrekkingsrelatie uit tussen het expliciete argument en het standpunt. Het element dat in de hier gepresenteerde argumentatie verzwegen blijft, is juist geen 'als...dan'-zin, maar moet gereconstrueerd worden als: 'Ik sta hier te schreeuwen'. Een pragma-dialectische reconstructie van deze argumentatie ziet er als volgt uit:

1. Standpunt:
Mijn ego is enorm
- 1.1 Expliciet argument:
Anders [= als mijn ego niet enorm zou zijn] zou ik hier niet zo staan te schreeuwen
- 1.1' Impliciet argument:
Ik sta hier te schreeuwen

Wat ook opvalt aan bovenstaande argumentatie is dat de 'als...dan'-zin in de subjunctief staat. Argumentatie met een expliciete 'als...dan'-zin in de subjunctief heeft de structuur van *reductio ad absurdum*-argumentatie.¹ Jansen (2006, 2007a) heeft betoogd dat *reductio ad absurdum*-argumentatie niet op inhoudelijke gronden kan worden gekarakteriseerd, maar moet worden beschouwd als een *presentatiewijze* van argumentatie. Argumentatie kan ook op een andere manier worden gepresenteerd, namelijk op de hiervoor al genoemde wijze waarbij de 'als...dan'-zin impliciet blijft in de

argumentatie (en met een indicatieve modus wordt gereconstrueerd). We kunnen het bovenstaande voorbeeld herschrijven in deze presentatiewijze. De argumentatie luidt dan als volgt:

1. Standpunt:
Mijn ego is enorm
- 1.1 Expliciet argument:
Ik sta hier te schreeuwen
- 1.1' Impliciet argument (gevolgtrekkingsrelatie):
Als je staat te schreeuwen, dan is je ego enorm

Deze laatste presentatiewijze zullen we aanduiden als 'standaardpresentatie', waarmee we slechts aangeven dat dit de gebruikelijke wijze is waarop argumentatie wordt gepresenteerd in de handboeken.

Natuurlijk zijn er meer manieren waarop argumentatie kan worden gepresenteerd.² In dit artikel concentreren wij ons echter op de hierboven besproken twee presentatiewijzen. Het specifieke probleem dat wij aan de orde stellen is dat argumentatie die in de ene presentatiewijze causaal lijkt, in de andere presentatie eerder op kentekenargumentatie lijkt (zie ook Jansen, 2008, pp. 50-51). Zo lijkt de argumentatie in het eerder genoemde voorbeeld in de *reductio ad absurdum*-presentatie op een causaal argumentatieschema te berusten:

1. *Mijn ego is enorm, want*
- 1.1 *als mijn ego niet enorm zou zijn, had dat ervoor gezorgd dat ik hier niet stond te schreeuwen, en*
- 1.1' *ik sta hier te schreeuwen.*

In de standaardpresentatie lijkt de argumentatie echter van het kenteken-type te zijn:

1. *Mijn ego is enorm, want*
- 1.1 *ik sta hier te schreeuwen, en*
- 1.1' *staan schreeuwen wijst op een groot ego.*

De vraag die wij hier aan de orde stellen is hoe het kan dat het argumentatieschema van een argumentatie lijkt te veranderen als de ene presentatiewijze wordt vervangen door de andere. Waarom wordt het argumentatieschema in de ene presentatiewijze anders gepercipieerd dan in de andere? Het gaat ons daarbij om de indruk die de argumentatie op het eerste gezicht maakt, dus zonder dat de luisteraar/lezer deze bewust gaat analyseren.³ Voor een antwoord op onze vraag zullen we eerst preciezer bekijken hoe de pragma-dialectische causale en kenteken-argumentatietypen zijn gedefinieerd. Vervolgens zullen we een mogelijke verklaring aandragen voor het probleem dat het argumentatieschema lijkt te veranderen bij herschrijving tot een andere presentatiewijze. Daarna zullen we de reikwijdte van deze verklaring onderzoeken en laten zien dat deze ook andere verschijnselen kan verklaren die samenhangen met het herschrijven van argumentatie van de ene presentatiewijze naar de andere.

2 Causale versus kentekenargumentatie

2.1 Pragma-dialectische definities

Van Eemeren en Snoeck Henkemans (2006, pp. 80-82) en Van Eemeren, Houtlosser en Snoeck Henkemans (2005, pp. 191-203) beschrijven kentekenargumentatie als argumentatie waarbij in het argument een kenmerk, kenteken of symptoom wordt genoemd van datgene wat in het standpunt wordt uitgedrukt. Een voorbeeld is (Van Eemeren, Houtlosser & Snoeck Henkemans 2005, p. 191):

Frits is vast een enig kind, want hij is egocentrisch. (En egocentrisme is kenmerkend voor enig kinderen.)

Er is ook een ‘omgekeerde’ variant van kentekenargumentatie:

Frits is erg egocentrisch, want hij is een enig kind.

Het is echter de eerste variant, waarbij in het argument een eigenschap van het standpunt wordt uitgedrukt, die als prototypische vorm van een kentekenargumentatie geldt.

Waar het argument in een kentekenargumentatie het standpunt ondersteunt door een kenmerk te noemen van wat in het standpunt wordt uitgedrukt, noemt het argument in causale argumentatie een oorzaak (middel, instrument enz.) waaruit wordt geconcludeerd tot het gevolg in het standpunt. De overdracht van de aanvaardbaarheid van het argument naar het standpunt vindt plaats door de oorzaak als een geaccepteerd feit te presenteren en het gevolg als onvermijdelijk (Garssen, 1997, p. 19). Een voorbeeld is (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2006, p. 83):

Lydia zal wel zwakke ogen hebben, want ze zit altijd bij slecht licht te lezen. (En van lezen bij slecht licht krijg je zwakke ogen).

‘Bij slecht licht lezen’ is dus de oorzaak waaruit het gevolg ‘zwakke ogen’ kan worden afgeleid. Net als bij kentekenargumentatie is ook bij causale argumentatie een omgekeerde variant mogelijk. In die variant drukt het standpunt de oorzaak uit en het argument het gevolg (p. 84):

Lydia heeft vast veel bij slecht licht gelezen, want ze heeft zwakke ogen.

Samenvattend kunnen we stellen dat de pragma-dialectiek kenteken- en causale argumentatieschema's onderscheidt op grond van inhoudelijke criteria, die betrekking hebben op de vraag hoe de proposities in het standpunt en het argument met elkaar in verband worden gebracht.⁴ Causale argumentatieschema's verbinden het argument met het standpunt door middel van een oorzakelijk verband. Tussen oorzaak en gevolg zit een onvermijdelijk verband: wanneer de oorzaak het geval is, zal ook het gevolg onvermijdelijk optreden (dit wordt althans door de argumentatie gesuggereerd). Argumentatieschema's gebaseerd op een kentekenrelatie verbinden het argument met het standpunt door middel van een eigenschap of kenmerk. Er wordt gesuggereerd dat wanneer het kenmerk waar is, datgene waaraan het kenmerk wordt toegeschreven ook automatisch waar is.

2.2 In de praktijk een lastig onderscheid

Doordat er in de argumentatie *Lydia zal wel zwakke ogen hebben, want ze zit altijd bij slecht licht te lezen* een causaal verband is tussen ‘bij slecht licht lezen’ en ‘zwakke ogen’, kan vanuit de oorzaak – bij slecht licht lezen – tot het gevolg – zwakke ogen – worden geconcludeerd. Waar komt deze causale relatie eigenlijk vandaan? De causale relatie zelf is niet zichtbaar. Neem een ander causaal voorbeeld: we zien dat het regent (oorzaak) en we zien vervolgens de straten nat worden (gevolg). De causale relatie tussen deze twee gebeurtenissen, die afzonderlijk waargenomen worden, is echter juist niet waarneembaar. Het enige wat wordt waargenomen is dat de ene gebeurtenis/stand van zaken gevolgd wordt door een andere gebeurtenis/stand van zaken. Ook is de causale relatie geen noodzakelijk verband: je kunt je immers goed voorstellen dat er op de ene gebeurtenis een heel andere volgt dan verwacht, zoals wanneer het regent en de straten droog blijven, namelijk als de regen tegengehouden wordt door de luifel van een winkel. Het vaststellen van een causale relatie gebeurt dus niet op basis van zintuiglijke kennis. Taalgebruikers beschikken slechts over de inductieve kennis dat de ene gebeurtenis meestal gevolgd wordt door een andere. Op grond van die kennis verwachten we vervolgens dat wanneer het één optreedt, ook het ander zal optreden.

Als je causale relaties zo beschrijft, dus als een regelmatige correspondentie tussen het optreden van de oorzaak en het optreden van het gevolg, waardoor we aannemen dat er een relatie tussen die twee ligt, dan lijken causale relaties erg op kentekenrelaties. Immers: de twee situaties komen gezamenlijk voor, horen bij elkaar en daarom kan het optreden van de tweede situatie beschouwd worden als een kenmerk van de eerste, en andersom. Zo gaat regen vaak gepaard met natte straten en lezen bij slecht licht met slechte ogen. Het is met andere woorden een kenmerk van regen dat de straten nat worden en het is een kenmerk van lezen met slecht licht dat je dan slechte ogen krijgt. Wanneer je een causale relatie legt en dus een regelmatig verband ziet tussen twee situaties, dan heb je ook een kentekenrelatie moeten leggen. Als het zo is dat de straten nat worden doordat het regent, dan is het kenmerkend voor regen dat de straten nat worden.

Niet alleen zijn causale relaties een soort kentekenrelaties, maar omgekeerd geldt ook dat kentekenargumentaties vaak iets causaals hebben. Neem het voorbeeld van Van Eemeren, Houtlosser en Snoeck Henkemans (2005, p. 191): *Frits is erg egocentrisch, want hij is een enig kind*. Frits behoort tot de klasse van enige kinderen en zal dus ook het daarbij behorende kenmerk van egocentrisme bezitten. Deze kentekenrelatie kan worden beredeneerd met een causale verklaring voor hoe het komt dat enig kinderen egocentrisch zijn. Ze hoeven bijvoorbeeld niet te delen met broers en zussen, krijgen alle aandacht van hun ouders, etcetera. In dit geval is het zo dat juist door het feit dat je een causale relatie kunt leggen tussen het enig kind zijn en een egocentrisch karakter, maakt dat je egocentrisme als kenmerk van enig kinderen kunt noemen.

Wie nog even langer kijkt naar het voorbeeld over Frits gaat er misschien hevig aan twifelen of de brug tussen argument en standpunt hier überhaupt wel wordt gevormd door een kentekenrelatie. Het gaat ons er echter niet om welk argumentatieschema er ‘in essentie’ aan een bepaalde argumentatie ten grondslag ligt. Het gaat ons erom dat causale en kentekenrelaties een bepaalde verwantschap hebben en dat het kennelijk zo is dat in het ene geval het ene schema meer op de voorgrond treedt en in een ander geval het andere schema. De presentatiewijze van de argumentatie bepaalt waarschijnlijk welk argumentatieschema er op de voorgrond treedt en dus door een lezer/luisteraar wordt gepercipieerd.

3 De volgorde van de argumentatieve elementen

3.1 Reflecteert de redenering de volgorde in de werkelijkheid?

Dat presentatiekenmerken van enkelvoudige argumentatie van invloed kunnen zijn op de perceptie van het argumentatieschema lijkt (in ieder geval mede) veroorzaakt te worden door de *volgorde* waarin ofwel oorzaak en gevolg, ofwel eigenschap en datgene waaraan de eigenschap kleeft, in de argumentatie worden gepresenteerd. Het verschil tussen *reductio ad absurdum*-argumentatie en argumentatie in de standaardpresentatie heeft niet alleen betrekking op het impliciet of expliciet zijn van de gevolgtrekking en op de werkwoordsmodi die in de respectievelijke gevolgtrekkingen gebezigd worden, maar ook op de volgorde van de informatie die in het *antecedens* en het *consequens* wordt gepresenteerd. Die volgorde is in de ene gevolgtrekking namelijk precies tegengesteld aan de volgorde in de andere, want beide gevolgtrekkingsrelaties zijn logisch gezien elkaars tegenhanger. Als de gevolgtrekking in de standaardpresentatie *Als X, dan Y* luidt, dan luidt de gevolgtrekking in de *reductio ad absurdum*-presentatie *Als niet-Y, dan niet-X*. (Het aspect van de toegevoegde negaties laten we in dit onderzoek rusten, maar is uiteraard een interessant object voor vervolgonderzoek.)

Dat er iets aan de hand is met de volgorde in gevolgtrekkingsrelaties laten Pander Maat en Degand (2001) zien. In het geval van causale argumentatie zorgt de volgorde van de informatie in de gevolgtrekkingsrelatie ervoor dat deze ofwel de causaliteit uit de werkelijkheid letterlijk volgt, ofwel in omgekeerde volgorde wordt weergegeven. In de volgende argumentatie, afkomstig uit Pander Maat en Degand (2001, p. 222), wordt de causaliteit letterlijk gevolgd:

Het heeft twee dagen aan een stuk door geregend. Het tennisveld is waarschijnlijk onbespeelbaar.

De gevolgtrekkingsrelatie luidt hier: ‘Als het twee dagen aan een stuk door regent, zal het tennisveld onbespeelbaar zijn’. Met andere woorden: ‘Als [oorzaak], dan [gevolg]’. Pander Maat en Degand spreken in dit geval over een ‘op causaliteit gebaseerde epistemische relatie’ (een epistemische relatie is bijvoorbeeld, zoals hier, het verband tussen argument en standpunt). Door de gelijkenis tussen de causale relatie in de werkelijkheid en zoals die wordt gepresenteerd in de gevolgtrekkingsrelatie (door hen ‘assumptie’ genoemd) speelt de causaliteit zowel in het ‘echte-wereld-domein’ als in het redeneerdomein een rol: ‘Causality-based inferences simply transpose a real-world link into the inferential domain’ (Pander Maat & Degand 2001, p. 224).

Pander Maat en Degand onderscheiden ook ‘niet-causale epistemische relaties’. In dergelijke relaties is de echte-wereld-causaliteit omgekeerd aan die in de assumptie (zoals bij abductie), of speelt de echte-wereld-causaliteit daarin geen rol (zoals in vergelijkingsargumentatie):

‘[...] the assumption behind abductive and other types of noncausal inference i[s] no longer modeled on real-world causal links, although it may sometimes be based on real-world regularities.’ (Pander Maat en Degand, 2001, p. 224)

In een abductie wordt vanuit een gevolg een oorzaak afgeleid. De gevolgtrekkingsrelatie die aan een dergelijke redenering ten grondslag ligt (dus ‘als [gevolg], dan [oorzaak]’) is ‘niet-iconisch’ (weerspiegelt het causale patroon in de werkelijkheid niet) en

bestaat dus uitsluitend door mentale activiteit van de spreker. Pander Maat en Degand concluderen hieruit dat dit betekent dat dit soort inferenties een grotere betrokkenheid ('involvement') van de spreker laten zien. Voor ons is het belangrijk om te concluderen dat dit soort inferenties ook op de luisteraar een groter beroep doen: deze moet zelf de onderliggende relatie van causaliteit in de werkelijkheid leggen (iets wat Pander Maat en Degand niet expliciet zeggen, maar misschien wel bedoelen).

Wat betekent dit voor de 'als...dan'-zin in de standaardpresentatie en de tegenhanger ervan in de *reductio ad absurdum*-presentatie? Dit betekent dat als de *Als X, dan Y*-volgorde de causaliteit in de werkelijkheid volgt, de *Als niet-Y, dan niet-X*-volgorde een abductieve presentatie van deze causaliteit geeft, en andersom. In de *reductio ad absurdum*-presentatie van ons voorbeeld uit de inleiding volgt de 'als...dan'-zin de causale volgorde in de werkelijkheid. We percipiëren daarom een causaal argumentatieschema. In de geherformuleerde standaardpresentatie van dezelfde argumentatie geeft de 'als...dan'-zin een abductie weer. In zo'n abductieve presentatie wordt de causaliteit niet op de voorgrond geplaatst, is dus niet het eerste wat in het oog springt, en we percipiëren de argumentatie daardoor eerder als kentekenargumentatie. Hoever de invloed van de volgorde van de constituenten in de gevolgtrekkingsrelatie precies reikt, is hiermee echter nog niet bepaald. Die zullen we in de volgende paragraaf onderzoeken.

3.2 De volgordekwestie nader bestudeerd

Om te achterhalen welke invloed de volgorde van de constituenten in de 'als...dan'-gevolgtrekking van enkelvoudige argumentatie heeft op de perceptie ervan, hebben we systematisch voorbeelden van causale argumentaties en van kentekenargumentaties van de ene presentatiewijze herschreven naar de andere. Dit hebben we zowel gedaan met voorbeelden die oorspronkelijk op de standaardwijze werden gepresenteerd als met voorbeelden die oorspronkelijk als *reductio ad absurdum* werden gepresenteerd. Herschrijving van de *reductio ad absurdum*-presentatiewijze naar de standaardpresentatie bleek niet nog andere problemen op te leveren dan het al besproken probleem dat een dergelijke herschrijving het argumentatieschema kan doen veranderen. Andersom, dus van de standaardpresentatie naar de *reductio ad absurdum*-presentatie, had herschrijving soms wel degelijk ook andere consequenties. Naast het feit dat ook hier in sommige gevallen een verandering van argumentatieschema optreedt, ontstaat er in bepaalde gevallen ook een 'nonsensicale' redenering. We lichten onze bevindingen hieronder toe en verklaren deze aan de hand van de volgorde van de informatie zoals die in de gevolgtrekkingsrelatie van de argumentatie wordt gepresenteerd.

Causale argumentatie

Causale argumentatie waarin het standpunt het gevolg uitdrukt en het argument de oorzaak, kan niet worden herschreven tot *reductio ad absurdum*-argumentatie. Het volgende voorbeeld laat dat zien. Het eerste item (zonder apostrofe) geeft de standaardpresentatie weer, de tweede (met apostrofe) de *reductio ad absurdum*-presentatie:

- (1) *Erik wordt vast ontslagen, want hij is nu al een paar keer te laat gekomen.*
(Garssen, 1997, p. 209)
- (1') *Erik wordt vast ontslagen, want als hij niet ontslagen zou worden, dan zou hij niet al een paar keer te laat zijn gekomen.*

In de *reductio ad absurdum*-presentatie is het erg onduidelijk wat nu precies de redenering is. Er lijkt gesuggereerd te worden dat Erik expres een paar keer te laat op zijn werk is gekomen, omdat hij toch al wist dat hij ontslagen zou worden, maar dat is natuurlijk onzin. Hetzelfde vreemde effect ontstaat ook bij herschrijving van de volgende argumentatie:

- (2) *Ik denk dat Bert niet alles terugkrijgt van de verzekering, want hij was onderverzekerd.* (Garssen, 1997, p. 172)
- (2') *Ik denk dat Bert niet alles terugkrijgt van de verzekering, want als hij wel alles had teruggekregen van de verzekering, dan was hij niet onderverzekerd geweest.*

In de *reductio*-presentatie lijkt het net alsof Bert met opzet is onderverzekerd, omdat hij toch niets terugkrijgt van de verzekering. De oorspronkelijke redenering wordt dus als het ware 'omgedraaid' in de nieuwe presentatiewijze, wat de argumentatie nonsensicaal maakt.

Wij zien de oorzaak van dit herschrijvingsprobleem in het feit dat in de *reductio ad absurdum*-presentatie de volgorde van de informatie in het *antecedens* en het *consequens* tegengesteld is aan die van de oorspronkelijke redenering. Die volgorde verandert van causaliteit-zoals-die-zich-in-de-werkelijkheid-voordoet in de standaardpresentatie naar een abductieve volgorde in de *reductio ad absurdum*-presentatie. Kennelijk strookt de abductieve volgorde niet goed met een 'als...dan'-zin, en komt dit doordat een 'als...dan'-zin een causale volgorde suggereert. Zoals de term '*antecedens*' al aangeeft wordt daar immers het element gepresenteerd dat vooraf gaat, en bevat het *consequens* het element dat uit het *antecedens* volgt. Dus: eerst oorzaak, dan gevolg. In de voorbeelden (1') en (2') is de volgorde echter 'als [gevolg], dan [oorzaak]' en dat botst met de door de 'als...dan'-zin gesuggereerde volgorde. Dit is echter niet het hele verhaal, want de subjunctieve modus waarin de 'als...dan'-zin is geformuleerd, moet er ook mee te maken hebben. In een indicatieve 'als...dan'-zin, is een abductieve volgorde namelijk best mogelijk, zoals blijkt uit: 'Als het tennisveld onbespeelbaar is, zal het wel geregend hebben'. Dat deze 'als...dan'-zin wel een modale toevoeging als 'zal wel' vereist om het verband tussen *antecedens* en *consequens* begrijpelijk te maken, versterkt echter het idee dat de voorkeursinterpretatie van een 'als...dan'-zin die van oorzaak>gevolg is. Waarom de causale volgorde in een subjunctieve 'als...dan'-zin niet alleen de voorkeur heeft, maar een abductieve presentatie zelfs onmogelijk maakt, hebben we nog niet onderzocht.

Wij gaan dus uit van de volgorde van de elementen in de gevolgtrekkingsrelatie als verklarende factor voor de nonsensicale argumentaties die ontstaan bij het herschrijven van causale argumentatie in de standaardpresentatie naar *reductio ad absurdum*-argumentatie. Nu zou echter kunnen worden tegengeworpen dat zowel voorbeeld (1) als (2) een voorspellend standpunt bevatten, wat de gedachte zou kunnen oproepen dat dit de oorzaak is van de herschrijvingsproblemen. Dat het voorspellende standpunt de oorzaak echter niet is, laat het volgende voorbeeld zien. In dat voorbeeld bevat de argumentatie een veronderstellend in plaats van een voorspellend standpunt, en ook hier levert de *reductio ad absurdum*-presentatie weer vreemde argumentatie op:

- (3) *Lydia zal wel zwakke ogen hebben, want ze zit altijd bij slecht licht te lezen.* (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2006, p. 83)

- (3') *Lydia zal wel zwakke ogen hebben, want als Lydia geen zwakke ogen zou hebben, dan zou ze niet altijd bij slecht licht zitten te lezen.*

De woorden 'zal wel' uit het standpunt wijzen op een veronderstelling. De spreker doet een uitspraak over het heden: hij vermoedt dat Lydia zwakke ogen heeft. De oorzaak 'lezen bij slecht licht' heeft volgens hem bij Lydia het gevolg 'slechte ogen' veroorzaakt, maar in (3') lijkt het net alsof Lydia leest bij slecht licht omdat ze toch al slechte ogen heeft.

Ook veronderstellende standpunten zijn niet de reden van de herschrijvingsproblemen. In andere gevallen levert herschrijving van argumentatie met een veronderstellend standpunt namelijk volkomen normale argumentatie op. Dat zien we in voorbeeld (4):

- (4) *Ik denk dat Frank ziek is geweest, want hij is flink afgevallen.* (Garssen, 1997, p. 209)
(4') *Ik denk dat Frank ziek is geweest, want als Frank niet ziek zou zijn geweest, dan zou hij niet flink zijn afgevallen.*

Hier klinkt de argumentatie in de *reductio ad absurdum*-presentatie volstrekt normaal. We kunnen ons immers goed het volgende dialoge voorstellen tussen A en B:

- A: Ik denk dat Frank ziek is geweest.
B: Waarom denk je dat?
A: Nou, anders zou hij niet zo flink zijn afgevallen.

Het type standpunt biedt hier dus geen verklaring, maar de volgorde van de informatie in het *antecedens* en het *consequens* van de 'als...dan'-zin wel. Voorbeeld (4) representeert de in paragraaf 2.1 beschreven 'omgekeerde variant' van causale argumentatie. Deze omgekeerde variant is abductief: de redenering gaat van een gesignaleerd gevolg, uitgedrukt in het argument, naar een conclusie over een oorzaak, uitgedrukt in het standpunt. Terwijl, zoals in paragraaf 3.1 is besproken, bij abducties in de standaardpresentatie de causaliteit uit de werkelijkheid geen rol speelt op het gevolgtrekkingsniveau van de redenering zelf, wordt die causaliteit in de *reductio ad absurdum*-presentatie juist expliciet tot uitdrukking gebracht. De 'als [gevolg: afvallen], dan [oorzaak: ziek zijn]'-zin uit de standaardpresentatie verandert immers in een 'als niet-[oorzaak], dan niet-[gevolg]'-zin in de *reductio ad absurdum*-presentatie. In 'als hij niet ziek zou zijn geweest, dan zou hij niet flink zijn afgevallen' wordt dus de logische volgorde uit de werkelijkheid aangehouden: eerst de eerdere situatie (weliswaar ontkennend gesteld), dan de latere situatie (eveneens ontkennend gesteld). Daarom klinkt herschrijving van abductief-causale argumentatie als *reductio ad absurdum*-argumentatie heel gewoon, zoals ook blijkt uit de herschrijving van de abductieve variant van voorbeeld (3):

- (3a) *Lydia heeft vast veel bij slecht licht gelezen, want ze heeft zwakke ogen.* (Van Eemeren & Snoeck Henkemans, 2006, p. 84)
(3a') *Lydia heeft vast veel bij slecht licht gelezen, want anders zou ze niet van die zwakke ogen hebben.*

Op basis van de volgordekwestie kunnen we ook verklaren waarom juist causale argumentatie met een voorspellend standpunt een vreemde, omgekeerde redenering in de *reductio ad absurdum*-presentatie oplevert. In causale argumentatie met een voorspellend standpunt drukt het standpunt altijd het gevolg uit en het argument altijd de oorzaak. Zo is *Erik wordt vast ontslagen* een gevolg dat wordt toegekend aan de oorzaak van het te laat komen. In *reductio ad absurdum*-argumentatie wordt het standpunt herhaald in het *antecedens* van de ‘als...dan’-zin. Dat gebeurt weliswaar ontkennend – *Erik wordt vast ontslagen* wordt in het *antecedens* herhaald als *Als Erik niet zou worden ontslagen* – maar dat maakt voor het punt dat wij hier maken niet uit. Dit punt is namelijk: als het gevolg uit het standpunt wordt herhaald in het *antecedens*, dan betekent dit dat de ‘als...dan’-zin van gevolg (in *antecedens*) naar oorzaak (in *consequens*) gaat. Zoals we hier hebben gezien maakt zo’n volgorde een causale argumentatie onbegrijpelijk.

Kentekenargumentatie

Kentekenargumentatie die gebaseerd is op een definitie kan zonder enig probleem worden herschreven tot *reductio ad absurdum*-argumentatie. Zie daarvoor voorbeeld (5):

- (5) *Kippen zijn geen vogels, want ze vliegen ‘s winters niet naar het Zuiden.*
 (5’) *Kippen zijn geen vogels, want als kippen vogels waren, dan zouden ze ‘s winters wel naar het Zuiden vliegen.* (Gebaseerd op Fogelin en Sinnott-Armstrong, 1991, p. 132)

Op grond van de in de vorige paragraaf gegeven verklaring voor de herschrijvingsproblematiek van normale argumentatie naar *reductio ad absurdum*-argumentatie ligt het voor de hand dat de herschrijving in (5’) geen probleem oplevert. In argumentatie gebaseerd op een definitie speelt het tijdsaspect, dat – hoe minimaal ook – nodig is voor de suggestie van causaliteit, immers geen rol. Om deze reden kan herschrijving van argumentatie gebaseerd op een definitie nooit contra-intuïtief zijn ten opzichte van de gesuggereerde oorzaak-gevolg-relatie in de expliciete ‘als...dan’-zin in de *reductio ad absurdum*.

Ook herschrijving van kentekenargumentatie gebaseerd op eigenschappen levert geen probleem op. Als illustratie hiervan voorbeeld (6):

- (6) *Carla houdt van reizen, want ze is reisleidster.* (Garssen, 1997, p. 206)
 (6’) *Carla houdt van reizen, want als ze niet van reizen zou houden, zou ze geen reisleidster zijn.*

Problematisch is echter het volgende voorbeeld (7):

- (7) *Onze auto is erg degelijk, want hij is van Frans fabricaat.* (Garssen, 1997, p. 206)
 (7’) *Onze auto is erg degelijk, want als onze auto niet erg degelijk zou zijn, zou hij niet van Frans fabricaat zijn.*

Probleemgeval (7) kan echter weer verklaard worden op grond van de volgordekwestie. In deze kentekenargumentatie is er namelijk sprake van een onderliggende causaliteit, en in dergelijke gevallen heeft de volgordekwestie invloed. Frans fabricaat leidt

tot de degelijkheid van een auto, en niet andersom. Als kentekenargumentatie met onderliggende causaliteit een standpunt bevat dat het gevolg uitdrukt, heeft het de structuur van ‘gewone’ causale argumentatie (oorzaak in argument, gevolg in standpunt). Dat betekent dat het, net als gewone causale argumentatie, een vreemde redenering oplevert als deze wordt herschreven als *reductio ad absurdum*-argumentatie. Immers, in dergelijke argumentatie drukt het standpunt de latere gebeurtenis uit en het argument de eerdere. Aangezien in *reductio ad absurdum*-argumentatie het standpunt wordt herhaald in het *antecedens* in de expliciete ‘als...-dan’-zin, gaat daarin het gevolg dus vooraf (in het *antecedens*) aan de oorzaak (in het *consequens*).

Ook aan (6) ligt bij nadere inspectie een causaliteit ten grondslag: als je reisleidster bent, komt dit doordat je van reizen houdt. In de abductieve presentatie van (6) leverde herschrijving van deze kentekenargumentatie tot *reductio ad absurdum*-argumentatie geen probleem op. In de herschreven versie (6a) (de omgekeerde variant) heeft de argumentatie echter de structuur van gewone causale argumentatie, waarin het standpunt het gevolg bevat en het argument de oorzaak. Dan levert herschrijving tot *reductio ad absurdum*-argumentatie wel degelijk een probleem op:

(6a) *Carla zal wel reisleidster zijn, want ze houdt van reizen.*

(6a') *Carla zal wel reisleidster zijn, want als ze geen reisleidster zou zijn, zou ze niet van reizen houden.*

Kentekenargumentatie met onderliggende causaliteit waarin het standpunt het gevolg uitdrukt gedraagt zich dus hetzelfde als gewone causale argumentatie. Beide kunnen niet worden gepresenteerd als *reductio ad absurdum*-argumentatie.⁵

4 Conclusie

In dit artikel hebben we betoogd dat de volgorde van de elementen in de gevolgtrekkingsrelatie van een argumentatie van invloed is op (1) de perceptie van het argumentatieschema van die argumentatie, en (2) de mogelijkheid om een bepaalde argumentatie in de presentatiewijze van de *reductio ad absurdum* te gieten. De volgorde waarin informatie wordt gerangschikt in de ‘als...dan’-zin van enkelvoudige argumentatie verschilt voor de twee in dit artikel besproken presentatiewijzen. Als de volgorde *Als X, dan Y* is in de standaardpresentatie, dan is deze volgorde *Als niet-Y, dan niet-X* wanneer dezelfde argumentatie wordt herschreven als *reductio ad absurdum*-argumentatie.

Het volgordeverschil verklaart ten eerste het verschijnsel dat *reductio ad absurdum*-argumentatie die is gebaseerd op een causaal argumentatieschema, na een herschrijving in de standaardpresentatie op een kentekenargumentatieschema gebaseerd lijkt te zijn. Causale *reductio ad absurdum*-argumentatie heeft een gevolgtrekking die luidt: ‘als [oorzaak], dan [gevolg]’. Bij herschrijving naar de standaardpresentatie wordt die volgorde abductief, waardoor de suggestie van een kentekenrelatie wordt gewekt. Dat dit verschijnsel niet op zichzelf staat, laat herschrijving van standaardgepresenteerde causaal-abductieve argumentatie naar een *reductio ad absurdum*-presentatie zien. Zo'n herschrijving heeft tot gevolg dat de causaliteit in de *reductio ad absurdum*-presentatie veel duidelijker tot uiting komt: van ‘als [gevolg], dan [oorzaak]’ in de standaardpresentatie naar ‘als niet-[oorzaak], dan niet-[gevolg]’ in de *reductio ad absurdum*-presentatie. Hetzelfde geldt voor herschrijving van standaardgepresenteerde kentekenargumentaties waaraan een onderliggende causaliteit ten grond-

slag ligt en waarin het standpunt de eerdere gebeurtenis uitdrukt: het teken wekt in de *reductio ad absurdum*-presentatie de suggestie van oorzakelijkheid.

Het volgordeverschil verklaart ook een verschijnsel dat optreedt bij herschrijving van zowel standaardgepresenteerde causale argumentatie als kentekenargumentatie met onderliggende causaliteit waarin het standpunt de latere gebeurtenis uitdrukt. Omdat dergelijke argumentaties een standpunt hebben waarin wordt gerefereerd aan een gebeurtenis die later in de tijd plaatsvindt dan de gebeurtenis waaraan in het argument wordt gerefereerd, levert herschrijving van dergelijke argumentatie als *reductio ad absurdum*-argumentatie ‘nonsensicale’ argumentatie op. Dat is zo omdat de oorzaak>gevolg-volgorde in de werkelijkheid, die wordt gerepresenteerd in de gevolgtrekkingsrelatie van de standaardpresentatie, abductief wordt in de gevolgtrekking van de *reductio ad absurdum*. Dit botst met de betekenis van de expliciete ‘als...dan’-zin in de subjunctief, die kennelijk zelf de suggestie wekt van ‘als [eerdere situatie], dan [latere situatie die uit de eerdere volgt]’. De gevolgtrekking wordt daardoor onbegrijpelijk.

Wij kennen het volgende belang toe aan onze bevindingen. Kennelijk hebben zowel causale argumentatie als kentekenargumentatie met een onderliggende causaliteit een abductieve variant. Tot welk argumentatieschema dergelijke argumentatie ‘in essentie’ behoort, vinden wij een oninteressante vraag. Wat wij wel interessant vinden, is dat een spreker/schrijver met zijn keuze voor een bepaalde presentatie van zijn/haar enkelvoudige argumentatie de perceptie van het argumentatieschema bij de luisteraar/lezer kan beïnvloeden. Aangezien causale argumentatie dwingender overkomt dan kentekenargumentatie, betekent dit het volgende voor die keuze. Als het standpunt het gevolg uitdrukt, heeft een standaardpresentatie de voorkeur, maar als het standpunt de oorzaak uitdrukt, valt de *reductio ad absurdum*-presentatie te prefereren. Overigens zal in het geval van argumentatie waarin een beroep wordt gedaan op een heel bekend causaal verband, zoals vorst dat tot bevriezing van water leidt, de keuze voor een presentwijze waarin de causaliteit expliciet tot uitdrukking wordt gebracht, minder prangend zijn. Wanneer de causaliteit echter minder duidelijk in het oog springt, kan een causale presentatie deze juist versterken.

Noten

1. Uit Jansens corpus met *reductio ad absurdum*-argumentaties blijkt dat als deze argumentaties een descriptief standpunt hebben, zoals alle voorbeelden uit dit artikel, ze altijd een ‘als...dan’-zin in de subjunctief hebben. *Reductio ad absurdum*-argumentaties met normatieve standpunten komen ook voor met een gevolgtrekking in de indicatief (Van Wijk, 2008).
2. Andere presentatiewijzen zijn bijvoorbeeld dat het standpunt verzwegen blijft of dat het expliciete argument bestaat uit een ‘als...dan’-zin in de indicatieve modus in plaats van de subjunctieve. Ook kunnen er per presentatiewijze formuleringsverschillen optreden, zoals een omdraaiing van *antecedens* en *consequens* binnen bijvoorbeeld de *reductio ad absurdum*-presentatie (dus in plaats van *Anders zou ik hier niet zo staan te schreeuwen* de formulering *Ik zou hier niet zo staan te schreeuwen als dat niet zo zou zijn*) en de keuze voor contractie van het *antecedens* (*anders, dan*).
3. Hierbij moet worden opgemerkt dat deze (onbewuste) ‘indruk op het eerste gezicht’ een extra grote rol speelt bij de afwezigheid van verbale indicatoren die aanwijzingen vormen bij (de bewuste taak van) het identificeren van een argumentatieschema (Van Eemeren & Kruijger, 1985; Van Eemeren, Houtlosser & Snoeck Henkemans, 2005).

4. Dat dezelfde proposities in verschillende contexten verschillende argumentatieschema's kunnen opleveren, laten Van Eemeren & Kruiger (1985, p. 62-63) zien.
5. Zie voor de rol van de volgorde bij kentekenargumentatie gebaseerd op een voorbeeld Jansen (2007b).

Literatuur

- Eemeren, F.H. van, Houtlosser, P. & Snoeck Henkemans, A.F. (2005). *Argumentatieve indicatoren in het Nederlands. Een pragma-dialectische studie*. Amsterdam: Rozenberg.
- Eemeren, F. van & Kruiger, T. (1985). Het identificeren van argumentatieschema's. In W.K.B. Koning (Ed.), *Taalbeheersing in theorie en praktijk* (pp. 55-66). Dordrecht: Foris.
- Eemeren, F.H. van & Snoeck Henkemans, A.F. (2006). *Argumentatie: Inleiding in het identificeren van meningsverschillen en in het analyseren, beoordelen en presenteren van betogen*. Derde herz. dr. Groningen etc.: Wolters-Noordhoff.
- Fogelin, R.J. & Sinnott-Armstrong, W. (1991). *Understanding Arguments: An Introduction to Informal Logic*. 4th ed. San Diego etc.: Harcourt Brace Jovanovich.
- Garssen, B.J. (1997). *Argumentatieschema's in pragma-dialectisch perspectief: Een theoretisch en empirisch onderzoek*. Dordrecht: Foris Publications.
- Jansen, H. (2006). De reductio ad absurdum: argumentatievorm versus argumentatieschema. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 28(4), 289-301.
- Jansen, H. (2007a). Refuting a standpoint by appealing to its outcomes: reductio ad absurdum vs. argument from consequences. *Informal Logic*, 27(3), 249-266.
- Jansen, H. (2007b). Strategic use of reductio ad absurdum. In F.H. van Eemeren, J.A. Blair, C.A. Willard & B. Garssen (Eds.), *Proceedings of the Sixth ISSA Conference on Argumentation, Amsterdam 27-30 June 2006* (pp. 701-704). Amsterdam: Sic Sat.
- Jansen, H. (2008). Argument form and rhetorical effectiveness: The presentation of refutational analogy. In F.H. van Eemeren, D.C. Williams & I.Z. Zagar (Eds.), *Understanding Argumentation: Work in Progress* (pp. 47-54). Amsterdam: Sic Sat – Rozenberg.
- Pander Maat, H. & Degand, L. (2001). Scaling causal relations and connectives in terms of speaker involvement. *Cognitive Linguistics*, 12(3), 211-245.
- Wijk, E. van (2008). *En dat is absurd! Een corpusonderzoek naar de vorm- en formuleringkenmerken van de reductio ad absurdum*. Bachelorscriptie Leiden, interne publicatie.